

Український та російський шляхи в історії:

Воістину, корисно іноді буває «гуляти» лабіринтами інтернету! Саме з надр цієї всесвітньої мережі (власне, йдеться про її російський сегмент) ви-

йшов рідкісний за мірою правдивої постановки проблем (і то — проблем фундаментальних!), за щирістю, відвертою розкутістю аналізу матеріал. Автор — Олексій

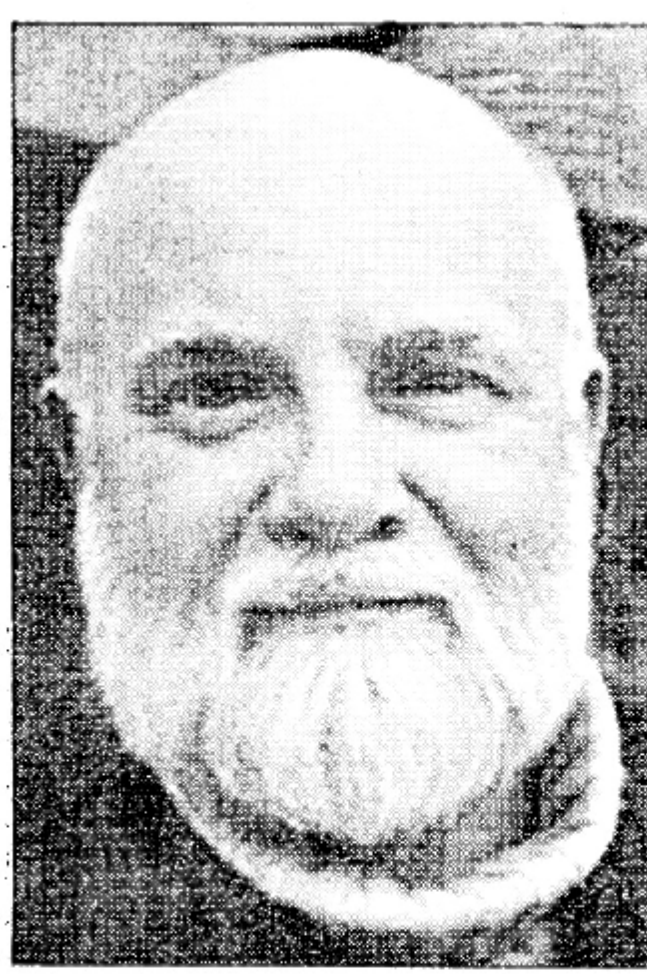
ШИРОПАЄВ — російський публіцист, поет, націоналіст, неоязичник, з 1986 року активно публікується в націоналістичних та праворадикальних виданнях («Наш

марш», «Народный строй», «Завтра»).

Здавалося б, від автора такої цілком визначеної політичної орієнтації слід очікувати вже відомі ідеологеми про

священність і непорушність Великої Російської імперії, слов'янську єдність, про вищу потребу Росії — протистояння отруйному Заходу тощо. Але натомість (і це

демонструє, що вільна думка росіян, незалежно від політичних кольорів, живе попри всі перешкоди) О. Широпаєв розвиває у своїй статті зовсім інші погляди.

Олексій ШИРОПАЄВ, Росія

Все-таки у ставленні росіян до українців, до України таїться щось ключове, доленосне — для нас, росіян. Для українців Росія теж значима, але лише як точка відштовхування, що допомагає усвідомлювати свою, українську, ідентичність. Для росіян же Україна, навпаки, точка постійного тяжіння, рівнової уваги, об'єкт поглинання як чогось «спокоєвично свого» й перероблювання за власним образом і подібністю. Ніщо так не дратує росіян, як очевидні відмінності з українцями в мові, менталітеті, культурі, історичному досвіді. Якщо росіяни й визнають ці відмінності, то лише на рівні відмінностей, скажімо, між Володимиром Рязанщиною, але ніяк не на рівні статусів двох різних народів.

Відома думка, що Росія без України в імперському плані неповноцінна. Щось у цьому ж дусі говорив Бжезинський, та й не тільки він. Ця думка вірна. Але справа навіть не стільки в економічному й геополітичному значенні України для Москви. Справа, перш за все, в тому, що на традиційному російському ставленні до України, по суті, тримається російська імперська свідомість, завдяки якій російська імперія, нехай і в урізаному вигляді, все це існує. Підкреслюю: саме ставлення до України — не до Балтії, не до Кавказу — є визначальним для російської імперської свідомості. Як тільки росіяни відкривають для себе, що українці це СПРАВДІ інший народ — російський імперський міф упаде, а з ним неминує закінчиться й імперія.

Треба сказати, що на словах росіяни завжди готові визнати, що українці — народ, але — увага! — «братський народ». За цією лукавою формулою криється тверде переконання, що ми — росіяни й українці — ОДИН народ, покликаний жити в одній державі зі столи-

цею в Москві. Кажучи про «братський український народ», більшість росіян сприймають українську мову й саме українство як прикрі історичне непорозуміння, історичний вивих, що виник завдяки шкідливому впливу Литви та Польщі. І при цьому росіяни не задаються питанням: а може, вивих є вони самі?

Історично вивихнуті як раз ми, росіяни. Нас вивихнула татарщина. Ще в XIII столітті окреслилися два протилежні історичні вектори, що визначили подальше формування українського й російського народів. Перший вектор — боротьба з Ордою в союзі з Європою, другий, — боротьба з Європою в союзі з Ордою. Персоналізувалися вони відповідно в особах Данила Галицького й Олександра Невського. Перший вектор — природний і логічний в культурно-історичному плані. Другий вектор — якнайглибше викривлення з наслідками, що далеко йдуть — культурними, державними, історичними, психологічними, етичними. І якщо король Данило — знакова фігура України, то прийомний ханський син Олександр Невський — знакова фігура Росії, її «ім'я». Такий початок нинішніх російсько-українських стосунків. Уже після цього говорити про «два братні народи» не доводиться. Цивілізаційна ворожнеча зумовлена вже цими двома історичними особами.

Іх можна назвати народоутворюючими. Наскільки Данило Галицький не схожий на Олександра Невського, настільки українці не схожі на росіян — в своєму ставленні до права, свободи, власності. Якщо українська самосвідомість історично тяжіє до Європи, то традиційна російська самосвідомість сприймає Європу з більшою або меншою мірою ворожості, недовіри і заздрості, зворотню стороною якої виступає месіанська чванливість і викривальний пафос стосовно «прогнилого Заходу». Європа для росіян — це «втрачений рай», звідки їх вирвали татарський арканом. Саме конфлікт між початковою європейською природою і нав'язаною азіатською історією та державністю визначив російський психотип, всі його комплекси й фобії. Всі російські неврози — від пияцтва до більшовизму — звідси. Втративши Європу, росіяни захотіли її не просто забути — вони вирішили її зневажити, полюбити при цьому своє історичне нещастя, всю цю нав'язану їм долю азіатчину. Це психологічне і розумове відхилення називається російським патріотизмом. Україна ж, завдяки Литві і — так, так! — Речі Посполитій, зберегла в собі причетність до Європи, збереглася як Русь у справжньому сенсі цього поняття. А ми переродилися в Московію,

Про два різні народи

втрапивши одвічну цивілізаційну ідентичність. І ось це-то й є предметом наших російських, точніше московських ревнощів, що визнають наше ставлення до України.

Ще на Переяславській раді (1654 р.), на горезвісному «возз'єднанні», треба сказати, вельми вимушеному з боку козаків, зустрілися два різні народи, що говорили мовами різних культур. Мало хто знає, що в Переяславі козаки, погоджуючись присягти московському цареві, наполягали, аби й він, у свою чергу, присягнув козакам у дотриманні їхніх вольностей. Тобто, козаки заявляли себе носіями типово ЗАХІДНОЇ правової культури. Розуміло, це викликало обурення московської сторони, яка заявила, що «у нас не повелось, аби царі давали підданим присягу, а вольності ваші Государем дотримані будуть». Мабуть, для козаків довіряти Москві було сумнівним справою: в Переяславі чотири полки цареві так і не присягнули.

Як Росія «дотримала» козацьких вольностей, добре відомо: всіма силами вона прагнула усунути українське «історичне непорозуміння». Уже незабаром після Переяславської ради почалося омосковлення України: насадження воевод, усунення міського самоврядування, утиск козацтва, захоплення доносительств і так далі. 1662 року був створений Малоросійський приказ, що безпосередньо підпорядковувався цареві. Через нього цар затверджував претендентів на гетьманство, садив воевод в українських містах, будовав фортеці в Україні, керував діями московських і козацьких військ. Крім того, це відомство наглядало за діяльністю гетьмана і контролювало всі контакти українців з Московією. Про Переяславські угоди в Кремлі вже і не згадували.

Потім був показовий генцид в Батурині (1708 р.) — відповідь Петра I на спробу гетьмана Мазепи відстояти залишки суверенітету України. Далі відбулися два знищення Запорізької Січі: Петром I та остаточно — Катериною. Потім було перетворення України на набір типових губерній, царська політика русифікації і, нарешті, сталінський Голодомор як засіб придушення українського національно-визвольного опору. А зовсім недавно, за часів Віктора Ющенка, ми бачили, як Москва боролася з українським «історичним непорозумінням» шляхом маніпуляцій із газпромовськими загалушками.

Звичайно, козакам в XVII столітті не варто було вступати в настільки гостру конфронтацію з поля-

ками, які в цивілізаційному плані були набагато ближчі козацтву, ніж московити, не дивлячись на їх православ'я. У свою чергу, і гордим полякам треба було розуміти, що від їх конфлікту з козацтвом виграє лише Москва. Звичайно, була потрібна федеральна і правова реформа Речі Посполитої, яка складалася лише з двох суб'єктів — Польщі і Литви. Потрібно було визнати третій суб'єкт — Україну (Русь). Так і сталося при укладенні Гадяцької унії (1658). Але, на жаль, пізно: ненависть козаків до «ляхів» була вже дуже велика, і проект провалився. Якби він виник раніше — в Україні були б всі шанси існувати сьогодні як повноцінна європейська держава. Та й наша, російська, доля склалася б інакше, оскільки без України Росія навряд чи перетворилася б на монструозну імперію, що, врешті-решт, розділилася більшовизмом. Московія неминує увійшла б до складу більш цивілізованого та сильнішого сусіда. І ми, росіяни, жили б зараз в Європі, не маючи за спиною ГУЛАГ та іншого мерзенного історичного досвіду. І сама історія Європи була б іншою.

Отже, «два братні народи». Але, як бачимо, кінець кінцем культурно-історичний генезис росіян і українців абсолютно різний, навіть протилежний. Ми, росіяни, звичайно, брати українцям, але брати, що піддалися деякій неприємній мутації. Ми небезпечні, не вичислено в собі якусь руйнівну заразу, і тому нас інстинктивно стороняться всі, хто живе західніше — українці, прибалтійці, а тепер і білоруси. Зате Китай підходить до нас все щільніше.

Разом з ідеєю «двох братніх народів», існує вже зовсім осакцелена «концепція» ура-патріотизму «триєдиного російського народу», що, нібито, складається з великоросів, малоросів і білорусів. Ця міфологема розсипається при першому ж уважному розгляді. Мовна близькість? Упевнений, що більшість з адептів ідеї «триєдиного російського народу» не зможуть зрозуміти велику частину розмовних фраз українською мовою. Мовні відмінності між росіянами й українцями очевидні та значні. Мови у них, звичайно, споріднені, але, скажімо, сербська мова теж вельми близька з російською, проте нікому з нормальних людей не приходить у голову вважати сербів і росіян одним народом. До речі, у сербів і хорватів мова взагалі одна і та ж, але народи ці не дивлячись на спільний слов'янський корінь, зовсім не братні, а цивілізаційно різноспрямовані. Скажуть: їх розділила релігія. Добре,

визьмемо сербів і чорногорців — одна мова, одна віра. Відмінностей між ними в сотні разів менше, ніж між росіянами й українцями. Проте, не дивлячись на великодержавне прагнення Сербії розглядати Чорногорію як своє продовження — не більші — Чорногорія вважає себе окремим народом із власною історією і культурою. Тут не вдаватимуться до подробиць, але, ймовірно, мало хто знає, що приблизно в 1920—1926 рр. Чорногорія вела партизанську національно-визвольну війну проти сербської армії, що окупувала Чорногорію під приводом братньої допомоги. І якщо вже такі «близнюки» як Сербія і Чорногорія, врешті-решт, розселилися по окремих квартирах, то що говорити про Росію й Україну?!

На закінчення не можна не торкнутися ще одного моменту. Запекла російсько-українська суперечка розвертається на історіософському, економічному, політичному полі. Це велика суперечка про Україну як таку, про її суверенітет і спроможність. Іде вона і на теренах культури. Тут, мабуть, головною стратегічною «висоткою», за яку борються росіяни, є ім'я і спадщина Гоголя. Аргументація російських ура-патріотів така: Гоголь писав російською мовою, називав себе росіянином — значить, ніякої особливості української ідентичності не існує, можна говорити лише про таку собі «обласну» малоросійську своєрідність, такий етнографічний відтінок. Розуміло, це звичайний прийом, покликаний виправдати імперську політику щодо України, і саме існування імперії. Поре, нарешті, сказати правду: Гоголь типологічно (я вже не говорю про походження) чисто український письменник, що мав ще і польське коріння, так, що писав російською мовою — через історичні й політичні обставини. Долю Гоголя зумовила доля України в імперії. Як же міг зробити літературну кар'єру талент, що народився в колоніальній провінції? Розуміло, треба було їхати в імперський центр, до Пітера, писати по-російськи, причому ідеологічно витримано. Скажімо, на «Тарасі Бульбі» — козири наших ура-патріотів — лежить явна ознака політичного пристосування. Як відомо, були два варіанти повісті, і категоричні слова про «російського паря» в передсмертному монолозі Тараса з'явилися лише в другій редакції — по суті, Гоголь створив яскравий, поетичний, псевдоісторичний образ, внісши вагомий вклад до імперської міфологеми «возз'єднання України з Росією». Але душевного комфорту Гоголеві це не принесло. У Росії він мучився, знемагав. Його «Вечори на хуторі біля Диканьки» — це втеча до вже неіснуючої України. По суті, це плач за

Україною, захований в сміх, в яскраві південні барви, в казковість, в політ стилі. Пригадаємо, як коваль Вакула потрапив на прийом до Катерини II у складі делегації запорожців, які, передчуваючи свій швидкий кінець, прибули до Петербурга в надії виллюстити «матинку государиню». Далеко не випадково Микола Васильович звів разом ці протилежні початки: крижаний імперський Петербург і гарячих посланців Січі. У різдвяну пастораль Гоголь заховав свою скорботу за загубленою козацькою вольністю, за Україною...

Росія душила Гоголя, він рвався з неї, але куди йому було податися? В Україну, перетворену на Малоросію? Там він був приречений на убоге провінційне життя. І тоді новою, ідеальною Україною для Гоголя стала Італія. В Італії він воскресав духовно, звідти він писав відверті листи, в яких «Росія, Петербург, сніги, негідники» стояли в одному ряду, через кому. В Італії він «пробуджувався на батьківщині». І чим все закінчилося? Росія в особі попа-мракобіса Матвія задушила таки Гоголя. Ось і вся його історія коротко.

Гоголь не зміг або побоявся розібратися в собі, і це його зазнапастило. Українсько-польська самосвідомість (характерні його відверті бесіди з поляками в Італії), що жила в нім, він старався, але марно давив надбудованою російською самосвідомістю. Росію, її холоди, обивателів, чиновників, дивну, безвихідну історію Гоголь не любив, хоч і боявся в цьому собі зізнатися. Звідси і «Мертві душі» — ця фантастично-історична фреска стає зрозумілою саме в такому ракурсі. Створивши її, Гоголь зламався самого себе і кинувся до покаяння, до попіл, до моралізаторства, став проповідником і вбив у собі художника. Гоголь — це жертва Росії, вона ажера його. Український письменник, що залуптався в своїй російській долі, як птах в сілці.

Що ж, підсумуємо. Нам, росіянам, пора усвідомити, що здобуття Україною незалежності — глибоко закономірне. Це історична справедливість, з якою необхідно не просто змиритися, — нам треба її зрозуміти і прийняти. Розуміння, що Україна справді інша країна, справжній закордон — ось ключ до нашого самопізнання, самокритики і самозвільнення, передумова зародження нової російської ментальності без імперських і антизахідних стереотипів. Якщо це стане, все наше бачення історії і світу зміниться. Україна ніби ставить перед нами, росіянами, дзеркало. Треба чесно і безстрашно вглядітися в нього. І, як сказав у нашій же, російській, приказці, «на зеркало неча пенять».

livejournal.com